

■ УДК 793.31(477.54/.62 + 477.52)

К. В. Островська, доцент, завідувач кафедри народної хореографії, Харківська державна академія культури, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАРОДНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ СЛОБОЖАНЩИНИ

Розглянуто й проаналізовано процес розвитку народно-сценічної хореографії Слобожанщини на прикладі роботи найвідоміших колективів та хореографів Східної України. Значну увагу приділено історії заселення земель, які нині належать до Слобідської України. Розглянуто питання причин незначної хореографічної спадщини Слобожанщини, особливості побудови та лексичного наповнення танців цього регіону. На прикладі роботи декількох танцювальних колективів Слобожанщини висвітлено процес використання народних ігор та обрядів, які були притаманні цьому регіону.

Ключові слова: Слобожанщина, Слобідський край, хореографічне мистецтво, танець, народна хореографія, фольклор, танцювальна культура.

К. В. Островская, доцент, заведующая кафедрой народной хореографии, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ НАРОДНОЙ ХОРЕОГРАФИИ СЛОБОЖАНЩИНЫ

Рассмотрен и проанализирован процесс развития народно-сценической хореографии Слобожанщины на примере работы самых известных коллективов и хореографов Восточной Украины. Большое внимание уделяется истории заселения земель, которые сегодня относятся к Слободской Украине. Рассмотрены вопросы о причинах незначительного хореографического наследия Слобожанщины, особенности построения и лексического наполнения танцев данного региона. На примере работы нескольких танцевальных коллективов Слобожанщины рассмотрен процесс использования народных игр и обрядов, которые были присущи данному региону.

Ключевые слова: Слобожанщина, Слободской край, хореографическое искусство, танец, народная хореография, фольклор, танцевальная культура.

K. V. Ostrovska, Associate Professor, Head of the Folk Choreography Department, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

FEATURES OF THE PEOPLE'S CHOREOGRAPHY SLOBOZHANSCHINA

The author explores the process of development of Slobozhanschyna folk choreography on the example choreographers' activities in

Eastern Ukraine. Great attention is given to the history of the settling of the present-day territory of Slobozhanschyna. The author considers the reasons of Slobozhanschyna insignificant choreographic legacy as well as the characteristic features regional dances. Folk games and ceremonies, inherent for this region, is considered on the example of some dancing groups of Slobozhanschyna.

Key words: Slobozhanschina, Slobodskaya area, choreographic art, dance, folk choreography, folk-lore, dancing culture.

Україна складається з багатьох етнографічних регіонів, але одним з найнеоднорідніших з точки зору національної ідентичності є Слобожанщина. Нині до Слобідської України належать східні області: південь Сумської, Харківська, Луганська, Донецька, східні райони Полтавщини та північ Дніпропетровщини. Помилково говорити про пізні заселення цих земель, адже тут археологи знаходять сліди життя ще з часів палеоліту. У XV ст. на Лівобережній Україні людські поселення закінчувалися біля Чернігова і Путивля. Далі простягалася «Дике поле», куди щовесни вирушали групи сміливців з Полісся, Волині, Білої Русі за здобиччю. Тюрки називали таких людей козаками. Після повстання Богдана Хмельницького на Слобожанщину переселилося немало козаків і селян, засновуючи слободи (звідси й назва). У подальшому інтенсивні темпи індустріалізації привабили на Слобожанщину сотні тисяч людей різних національностей, що водночас надало можливості для розвитку різноманітної української культури. На Слобожанщині й нині відбуваються інтенсивні міжетнічні та міжкультурні процеси, які значно впливають на розвиток народної хореографії.

На жаль, у сучасній літературі недостатньо матеріалу стосовно розвитку народної хореографії Слобідського краю. Сьогодні в деяких журналах, газетах, збірниках існують нечисленні статті та відгуки, стосовно етнології краю, загальних описів історії, культури, календарної звичаєвості, побуту та традицій. Але питання щодо особливостей створення нових хореографічних номерів і композицій потребують подальших досліджень.

Мета статті — дослідити й проаналізувати традиції та сучасний стан танцювального фольклору Слобідського краю.

Хореографічна спадщина Слобожанщини, на жаль, незначна. На початок XXI ст. немає зразків побутових та інших танців, характерних у минулому для мешканців цього краю. Існує лише загальна нечітка інформація про те, як танцювали люди на цій великій території.

Дослідження, які здійснювалися на початку 90-х рр. ХХ ст. під час формування дисципліни «Український народний танець та методика його викладання» на кафедрі народної хореографії Харківської державної академії культури, засвідчують, що на Слобожанщині виконувалися переважно парні танці під троїсті музики, пізніше гармонь, які майже всі були фігурними: мали місце й поширені в Україні хороводи, веснянки та побутові танці: метелиці, польки, кадрили, козачки, гопаки. Але побудова та лексичне наповнення цих танців у деяких елементах відрізнялися від подібних танців в інших регіонах України. Наприклад, на Харківщині водили хороводи за прикладом курських карагодів через усе село, але мали назву «Водити козла» (козел — це символ плодючості, і якщо взимку водили «козу», то навесні — «козла», як символ чоловічої основи всього, що повинно народитися). Найцілісніші етнічні масиви російського населення на Україні мешкають на території колишньої Слобідської України. Сама назва є похідною від слова «слобода», що визначала пільги надавані російським переселенцям, які мали і власну культуру. Певний вплив російської хореографічної культури наявний, наприклад, у дніпропетровському гопаку: синкопоутворення, зміщення акцентів у вибиваннях, дрібушечках тощо. Унаслідок цього й жіночий танець тут різкіший, ніж жіночі партії в танцях Київщини. Те саме стосується й українських народних пісень, які становили основу репертуару хору кубанського війська, станичних хорів та Кубанського народного хору, який під час гастролей вразив мешканців України майстерним виконанням як народних, так і пісень на основі літературних творів: «Нащо мені чорні брови», «Садок вишневий» на слова Т. Шевченка, «Віють вітри», «Сонце низенько» на слова С. Гулака-Артемовського та ін.

Ці й інші обряди можуть слугувати основою для створення самобутніх танцювальних номерів українськими хореографами, передусім тими, хто працює на Слобожанщині.

Обрядова структура народного календаря мешканців Слобожанщини була подібною для загально української й умовно поділялась на фази, що відповідали частинам річного кола: весні, літу, осені, зимі. Кожна фаза календарної обрядовості містила свята та обряди, які задовольняли духовні й естетичні потреби народу. Зміст свят або їх окремі етапи можуть стати основою для створення хореографічних номерів. Серед перших вдалих спроб — сюжетна сюїта «Незвичайні заручини» в театрі народного танцю «Заповіт» ХДАК. Ця композиція, перша велика робота, 1992 р., для виконання якої головний режисер Національного Палацу «Україна»

Б. Шарварко запросив молодий харківський колектив на головну сцену України. Саме за цю композицію автор — народний артист України Б. Колногузенко — здобув звання лауреата та головний приз «За кращу балетмейстерську роботу» на Міжнародному конкурсі танцю в м. Красноярськ (1992 р.). У цій композиції в легкій та жартівливій формі відображаються деякі народні звичаї й обряди. Її характерною ознакою є гармонійне поєднання образних музики та лексики, точний вибір зображальних засобів, логічне сполучення елементів слобожанського народного танцю з пантомімою. Перша частина побудована на основі побутового дівочого хороводу «Марина» і базується на пісні, обряді й танцю селища міського типу Печеніги Харківської області.

У театрі народного танцю «Заповіт», який є неодноразовим переможцем багатьох всеукраїнських та міжнародних конкурсів, Б. Колногузенко створив ще дві хореографічні сюїти, присвячені саме обрядам і традиціям слобожанців («Вишиванка» та «Вітає Заповіт»).

Хореографічна композиція «Вишиванка» складається з трьох основних частин та фіналу. У першій молода господиня прибирає хату, очікує гостей. Коли прийшли дівчата, вони дістали рушники, заспівали пісню і почали вишивати та розглядати візерунки. Але їх вишивка не лише на рушниках, а й у ліричному танці, який наповнений ніжністю й очікуванням кохання. Ця частина побудована за прикладами народних хороводів. У ній створено єдиний образ слобожанських дівчат, які сповнені чистими почуттями. У другій частині з'являються парубки, дарують подарунки, залицяються до дівчат, вибирають кожен одну з них. Дівчата весело розглядають подарунки парубків. Коли ватажок підніс господині віночок з квітів та колосків, як знак урожаю та достатку в хаті, то дівчата на чолі з господинею починають своєрідний обрядовий танець. Далі виноситься чаша з хмільним медом, з якої п'ють парубки. Потім відбувається потрійний поцілунок господині та ватажка, як знак вітання й подяки. Усі, знайшовши пари, проходять під рушниками і схилиються один до одного. Третя частина побудована на оригінальних колових малюнках, які нібито продовжували вишивку рушників, постійно змінювалися, розвивалися та водночас відображали почуття всіх дійових осіб.

У хореографічній композиції «Вітає Заповіт» подано та поетично розкрито побут українського народу. Тематика народного свята поєднується з героїко-патріотичною українською історією. Дія сюїти відтворюється в органічному поєднанні хореографічної

та музичної образності, завдяки чому легко й упевнено втілюється найважливіша, найзначиміша ідея сценічного твору — любов до рідної землі, народу. У цій роботі не лише розгортаються події свята врожаю на селі, а й малюється полотно, насичене образами, музичними та пластичними інтонаціями. На ньому зображуються історичні символи, вічні цінності та ставлення до них сучасного колективу молодіжного театру народного танцю «Заповіт».

На початку 90-х рр. ХХ ст. заслужений працівник культури України, старший викладач кафедри народної хореографії ХДАК П. Межубовський створив цікаві за змістом та формою сценічні танці на основі фольклорної традиції Харківщини. Його «Святкова слобідська», «Погулянки», «Залицяльний хоровод» і досі чудово доповнюють репертуар ансамблю народного танцю «Буревісник» Харківського Палацу культури та техніки ВАТ ХТЗ.

Ансамбль народного танцю «Буревісник» створений у вересні 1968 р. на базі ХТЗ і налічував усього декілька десятків аматорів. Але завдяки плідній та кропіткій праці за особливі заслуги колективу присвоєно звання народного. Нині «Буревісник» — це шістьдесят виконавців віком від 15 до 70 років: школярі, студенти, люди різних професій. Завдяки багаторічній складній праці колектив набув майже професійного рівня. На сьогодні в його репертуарі близько тридцяти танців народів світу.

Безперечний інтерес становлять танці «Тинок» та «Вулиця» в зразковому ансамблі танцю «Щасливе дитинство» Харківського обласного Палацу дітей та юнацтва в постановці відмінника освіти України, старшого викладача кафедри народної хореографії ХДАК О. Цомая. У цих номерах — відчуття селянського свята з козацьким акцентом. Своєрідна композиційна побудова та манера виконання рухів наближають ці танці до категорії слобідських.

«Я знаю, що досягти своїх мрій людині допомагає віра й постійна праця, і тому навчаю дітей йти до головної мети свого життя впевнено й наполегливо. Ми, педагоги «Щасливого дитинства», через мистецтво хореографії спонукаємо дітей до створення себе як особистостей, ми закладаємо в основу навчання дотримання моральних принципів. Лише так життя набере вагомості, ми виховуємо в учнях почуття гордості за свою країну, наше місто, палац, колектив. Я люблю своїх вихованців і своїх колег і сподіваюсь, що Бог допоможе нам і далі так співпрацювати, що «Щасливе дитинство» завжди залишиться місцем, де ми всі по-справжньому стаємо щасливими» [1, с.1].

З 1987 р. Р. Галенко художній керівник ансамблю, заслужений працівник освіти України, нагороджена Знаком Софії Русової та почесними грамотами Міністерства освіти і науки України, відзнакою Харківського міського голови «За старанність», нагородами інших державних та громадських установ України та зарубіжжя.

Для досягнення високого рівня виконавської майстерності в колективі увага зосереджується на навчально-виховному процесі. Надаються знання з хореографічних дисциплін (класичний, народно-сценічний, сучасний танці), формуються вміння та навички, розвиваються творчі здібності кожної дитини. Завдяки авторській програмі, яку розробила Р. Галенко спільно з педагогами ансамблю, діти мають можливість пізнавати світ через творчість завдяки самореалізації, бути впевненими в собі, а в майбутньому — стати успішними й щасливими. Усі випускники ансамблю навчаються або закінчили середні спеціальні або вищі навчальні заклади, а головне, — стають успішними фахівцями й батьками. Багато з них приводять своїх талановитих дітей до колективу «Щасливе дитинство». Майже 50 випускників обрали своєю професією хореографічне мистецтво. З 2007 р. тим випускникам ансамблю, хто склав спеціальні іспити, надається свідоцтво про здобуття позашкільної освіти.

Активно використовує народні ігри, обряди, які в стародавні часи були притаманні дітям, у своїх композиціях: «Калита», «Колядки», «Великодня танкова», «Богодухівська метелиця», «Обжинки», — керівник зразкового ансамблю танцю «Джерельце» Центру культури Червонозаводського району Харкова, заслужений діяч мистецтв України І. Кошавець.

Сумське вище училище мистецтв і культури ім. Д.С. Бортнянського є своєрідним оазисом творчого натхнення на Сумщині, мистецькою академією справжнього професіоналізму. Професійний викладацький склад навчального закладу з покоління в покоління передає студентській молоді кращі творчі традиції та надбання. За останні 10 років навчальний заклад інтенсивно творчо розвивався завдяки плідній і сумлінній роботі педагогічного колективу, підтримці Сумської обласної державної адміністрації, Сумської обласної ради. Щороку в межах трьох безцінних творчих форумів — Всеукраїнських конкурсів, які відбуваються на базі навчального закладу та прославляють Сумщину, відкриваються нові імена, таланти серед молоді Сумщини й України.

Серед викладацького складу — заслужений артист України, заслужені працівники культури України, викладачі-методисти,

старші викладачі, відмінник освіти. Мистецтво потребує праці, творчого ставлення й натхнення, що зумовлює значні результати. Випускники відділу працюють керівниками творчих колективів, артистами балетних театрів, професійних ансамблів, викладачами вищих навчальних закладів освіти, школах мистецтв, продовжують навчання на кафедрах хореографії вищих навчальних закладів Києва, Харкова. У відділі викладають висококваліфіковані, досвідчені спеціалісти, панує чудова творча атмосфера, створені всі умови для успішного навчання та цікавого дозвілля.

Відділ «народне хореографічне мистецтво» очолює заслужений працівник культури України В. Євтушенко. Під його керівництвом більше 45 років працює народний ансамбль народного танцю «Молодість», переможець I всеукраїнського конкурсу народної хореографії ім. П. Вірського, лауреат обласної премії ім. П. Рудя й інших міжнародних, всеукраїнських фестивалів та конкурсів. Учасники ансамблю виїжджали у творчі поїздки до Голландії, Румунії, Болгарії, Білорусі, Росії, країн Прибалтики, їх виступами захоплювалися глядачі Києва, Москви, Харкова, Вінниці, Тернополя, Полтави, Черкас. Серед багатьох найрізноманітніших за змістом та формою хореографічних композицій і танцювальних номерів є декілька, які створені на основі місцевого фольклору й посідають гідне місце в репертуарі колективу: «Слобожанські живчики», «Глухівські перетупи», «Кравченківські витребеньки». Танцювальним номером «Глухівські перетупи» колектив має честь представляти Сумщину на 3 турі IV-го Всеукраїнського фестивалю-конкурсу народної хореографії ім. П. Вірського в Києві в листопаді 2014 р.

Звинувачувати сучасних хореографів Слобожанщини в недбалому ставленні до культури свого краю або небажанні створювати сценічні твори на основі місцевого танцювального фольклору не можна. По-перше, надто мізерною є хореографічна спадщина, а по-друге, протягом ХХ ст. цей факт майже ніхто не вивчав. Для того, щоб цієї проблеми в подальшому не існувало, бажано, щоб кожен, хто долучається до створення слобожанських танців, спочатку працював як дослідник, аналітик, а потім як хореограф. І перше, на що слід звернути увагу, це історія заселення слобідських земель. Якщо будемо наполегливі й уважні у своїй дослідницько-практичній діяльності, то настане той час, коли на сценах проявляться самотність і краса танцювальної культури Слобожанщини.

Танець — мистецтво, близьке й доступне всім, у якому художні образи реалізуються засобами пластичних рухів людського тіла. Український народ створив немало різноманітних танців, де

відобразилися кращі риси народного характеру, картини повсякденного життя, побуту, праці, рідної природи. Танець існував та існує в культурних традиціях усього людства й окремих спільнот упродовж тривалої історії змінювався, відображаючи культурний розвиток. Існують численні види і форми танцю.

Народний танець — яскраве вираження менталітету й творчості кожної нації, віддзеркалення традицій, хореографічної мови, пластичної виразності в співвідношенні з музикою.

Кожний вид мистецтва відбиває всі прояви життя в притаманній йому формі. Якщо сутнісна ознака літератури — слово, музики — звук, живопису — колір, то мистецтво хореографії надає безмежних можливостей для пластичного відображення людських почуттів, переживань, образів, характеру цілого народу.

Перспективи подальших досліджень слід пов'язати з особливостями створення самобутніх танцювальних номерів і хореографічних композицій на основі місцевого фольклору.

Список використаних джерел

1. Ансамбль танцю «Щасливе дитинство»: народний художній колектив : [буклет] / Харків. обл. палац дитячої та юнац. творчості. — Харків, 2007. — 6 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу / О. Воропай. — Київ : Оберіг, 1991.
3. Гураль А. Натхнення молодість краса / А. Гураль // Вісн. Сумськ. вищ. учил. мист. і культ. ім. Д. С. Бортнянського : зб. наук. пр. — Суми, 2001. — Вип. 12. — Бібліогр. : С. 10–17.
4. Колногузенко Б. М. Хореографічне мистецтво : методичні матеріали для підготовки бакалаврів і спеціалістів за фахом «Хореографія» / Б. М. Колногузенко. — Харків : ХДАК, 2008. — 224 с.
5. Колногузенко Б. М. Хореографічна сьоїта : метод. матеріали з курсу «Мистецтво балетмейстера» / Б. М. Колногузенко. — Харків : ХДАК, 2007. — 106 с.
6. Енциклопедія. Балет. — М. : Сов. енциклопедія, 1981. — 623 с.

References

1. Ansambl tantsiu «Shchaslyve dytynstvo»: narodnyi khudozhnii kolektyv: [buklet] / Kharkiv. obl. palats dytiachoi ta yunats. tvorchosti. — Kharkiv, 2007. — 6 s.
2. Voropai O. Zvychai nashoho narodu / O. Voropai. — Kyiv : Oberih, 1991.
3. Hural A. Natkhennia molodist krasa / A. Hural // Visn. Sumsk. vyshch. uchyl. myst. i kult. im. D. S. Bortnianskoho : zb. nauk. pr. — Sumy, 2001. — Vyp. 12. — Bibliohr. : S. 10–17.
4. Kolnohuzenko B. M. Khoreohrafichne mystetstvo : metod. materialy dlia pidhotovky bakalavriv i spetsialistiv za fakhom «Khoreohrafiia» / B. M. Kolnohuzenko. — Kharkiv : KhDAK, 2008. — 224 s.

5. Kolnohuzenko B. M. Khoreohrafichna siuita : metodychni materialy z kursu «Mystetstvo baletmeistera» / B. M. Kolnohuzenko. — Kharkiv : KhDAK, 2007. — 106 s.
6. Entsyklopediia. Balet. — M. : Sov. entsyklopediia, 1981. — 623 s.

■ UDC 793.31(477.54/.62+ 477.52)

FEATURES OF THE PEOPLE'S CHOREOGRAPHY SLOBOZHANSCHINA

Ostrovskia K.V., Associate Professor, Head of the Folk Choreography Department, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

The purpose of this article is to analyse the traditions and modern state of folk-lore dancing of Slobozhanschyna.

Research methodology. The process of development of Slobozhanschyna folk choreography has been analysed on the example of leading groups and choreographers activities in the Eastern Ukraine.

Results. It has been shown that calendar-ceremonial folk-lore for new dances and compositions is traditional holidays or their stages can serve as the basis for creation of new dancing performances and choreographic compositions.

Novelty. The study of this subject enabled the author to identify the features of construction and lexical filling of dances in this region of Ukraine and also on the example of a few collectives of Slobozhanschyna activity to see how folk games and ceremonies are reflected choreography.

The practical significance. The Ukrainian choreographic art is the pride of the Ukrainian people and one of the brightest phenomena of its spiritual wealth. Basic traditions, ceremonies, certain events happening in the life of people, are manifested in a dance performance.

Key words: Slobozhanschina, Slobodskaya area, choreographic art, dance, folk choreography, folk-lore, dancing culture.

Надійшла до редколегії 10.03.2015 р.